

327
Павле ЈАКШИЋ

РЕЛИГИОЗНА ИДЕОЛОГИЈА

Харизматски култизам — култ личности — своди се на поистовећивање или супституцију народа политичким партијама, а ових личношћу „вођа“, „учитеља“ као симболом надљудске божанске моћи, квинтесенцијом свих достигнућа лишених промашаја и погрешака. То, очевидно, онемогућава разликовање колективног дела народних маса партија и органа власти у целини од онога што су добро или рђаво урадиле руководеће личности, то јест одвајање друштвеног од личног власништва.

Култ личности представља замену апстрактног, невидљивог бога реалним, видљивим, како би се обезвредила она атеистичка теза да је најбољи доказ да бог не постоји чињеница да га нико није видео.

То је најеклатантнији израз социјалистичко-комунистичког идеолошког застрањивања и учауривања монополистичких партија и њихове власти, њиховог одвајања од партијских маса и народа и изрођавања у бирократску, недемократско-полицијску ненародну власт.

За целовито сагледавање идеологије и праксе харизматског култизма у социјалистичким земљама није, разуме се, довољно анализовати само лично својство шефова држава и партија, међународни положај појединих земаља, него и социјалне процесе у којима се после победе оружане револуције одвија борба између интереса владајуће радничке класе, свргнуте буржоазије и малограђанских и бирократских елемената. Јер, идеолошки харизматски култизам је производ одређених историјских, сложених социјалних, политичких и економских етатистичко-бирократских услова и деловања субјективних аутократских фактора у њима, а и сам генератор нових услова и појава у овом идеолошко-политичко-економском каузалном низу — повратној спреси.

Култ личности — култизам — је верско-идеолошка појава. Она је у социјалистичком свету произишла из онштих противречности савременог човечанства, из руске историје и историје руске револуције. То је елеменат религије у научној идеологији, старо реакционарно заодевено у напредну фразеологију, али и садржај контра-револуционарног изрођавања и ослонац ситнобуржоаских и биро-

кратских снага у њиховом потискивању новоматеријалистичког, комунистичког тумачења света. То је и израз страха од противника и неверице у сопствене снаге, као што је и свака религија:

— израз страха од смрти, непостојања и тајанствених природних сила;

— наде у заштиту измишљеног господара над тим силама и тајнама — демијурга, бога и његових наследника на земљи црквених поглавара, царева, деспота;

— наде у награду за патње поробљених и експлоатисаних на ономе свету у загробном животу.

Моћ религиозно-црквене хијерархије над човеком који верује у ово је, као што се зна, веома велика!

Зато су угњетени друштвени слојеви — укључујући и радничку класу — склони религиозним гледањима и на научно дефинисану комунистичку партију, револуцију и њихове вође као „свемогуће“, „непогрешиве“ творце и „спаситеље“. Они тим „вођама“ и после ослобођења — у знак захвалности и жеље да им они гарантују новостечену слободу — придају ореол мистичке моћи. Тиме ови постају „силе“, „господари“ попут оних извајаних у Талмуду, Библији, Курану, а обични људи поданичка робовска маса обавезна да их беспоговорно слуша.

Обожавање представника духовне и световне власти и додељивање овима надљудских својстава и снага, као облик религиозног сазнања, настало је још у древној прошлости у робовласничким деспотским монархијама, да би и у феудалним царевинама и краљевинама било основ деспотизма и тираније.

Крупна монополистичка буржоазија користила је „велике личности“ — Хитлера у Немачкој, Мусолинија у Италији и императора у Јапану за маскирање и спровођење својих завојевачких планова.

„Ако Фирер тако жели, онда су два и два пет“, говорио је Геринг за Хитлера, тридесетих година 20-ог века у Немачкој, једној од најцивилизовананијих земаља света.*

Познато је да су Маркс и Енгелс били одлучно против претераног истицања њихових личности. „... Због одбојности према сваком култу личности, ја у време постојања Интернационале нисам допуштао публикавање апела у којима су се признавале моје заслуге и којима су ми досађивали с разних страна, — ја чак нисам ни одговарао на њих“,** говорио је Маркс.

В. И. Лењин је у знак протеста против покушаја IX конгреса Бољшевичке партије да му искаже поштовање, прекинуо седницу Конгреса.

Септембра 1918, он је рекао групи руководиоца: „с највећим незадовољством примећујем да се моја личност почиње величати. То је непријатно и штетно. Сви знамо да ствар није у личности“.

У борби против народњака и есера Лењин је осуђивао култ личности, „територију“ хероја и гомиле, страну марксизму, подвла-

* Amos E. Simpson. Journal of Modern History, 1959. Dok. 1301—P.S.

** К. Маркс и Ф. Енгелс, СОЧИЊЕНИЈА, Москва, 2. издање, т. 34, стр. 241.

чећи да су творци историје радне масе. Он је истовремено истицао значајну улогу лидера „мудрих, искусних и обавештених политичких руководилаца“, „који заслужују то звање“, прегалаца „који се ослањају на масе, на партију, који схватају да извршавају њихову вољу, који њима одговарају, руководе се принципом колективног и личног одговорношћу за поверени посао“. По његовом мишљењу „у бити је погрешно повезивати достигнућа партије и народа са именом једног човека“.

Негодујући поводом прославе његове 50-годишњице — 22. априла 1920. — на којој су говорили Горки, Луначарски, Стаљин... Лењин је упозорио партију на опасност од уображености...

Комисији којој је био постављен задатак да прикупља грађу за будући „музеј В. И. Лењина“ — Лењин је поручио: „Не можете ни да замислите до које мере ми је непријатно стално истицање моје личности“.

А филмском сниматељу који камеру усмерава на њега, он добацује: „Друже, снимajte мање мене, а више оне који ће ме слушати — другове који одлазе на фронт“.*

А после рањавања говорио је Бонч Брујовичу: „С великим незадовољством примећујем да се почиње величати моја личност... Сви ми знамо да дело није у личности“.*

Лењин је писмо Горкога Велсу, објављено у 1920. у броју 12, часописа „Комунистички интернационал“, прожето духом култа његове личности, одлуком Политбироа ЦК осудио не само као немесно него као антикомунистичко.**

„Русији је доста царева и богова, њој нису потребне обожаване вође већ вође које имају ауторитет а то није исто“, — говорио је Лењин поводом објављивања билтена о његовом здрављу.***

Песник В. Мајаковски је у својој поеми о Лењину, поводом његове смрти, написао: „Бојим се да ће поворке и маузолеји, устављени статут поклоњења, залити притворним јелејем лењинску једноставност... Прекривајући главу венцима, страхујем да ће се прикрити право мудро, човечно лењинско, огромно чело“.

А већ 1925. однос према Лењину добио је црте религиозног поклоњења, правог култа личности, неспојивог с комунистичким идеалима и циљевима.

Затим се светлост култа почела ширити на његове наследнике, чланове Политбироа. СССР је био преплављен градовима са њиховим именима — Лењинград, Стаљинград, Тројцк, Зиновјевск... Множили су се локални култови. Успостављала се хијерархија култова на челу с главним култом Стаљина. Поводом његовог 50-тог рођендана у штампи су се појавили епитети „велики“, „знаменити“ „генијални“ „вођ“ и „учитељ“... „једини помоћник Лењина“ на свим етапама Револуције.* Фалсификована је историја у корист Стаљи-

* Владимир Иљич Лењин, БИОГРАФИЈА, т. 2, Издање политическој литератури, Москва, стр. 112—116.

* Лењинскије страњници. Изд. *Известија*, Москва 1960, стр. 100.

** В. И. Лењин, ПОЛНОЕ СОБРАНОЕ СОЧИЊЕНИЈА, т. 54, стр. 429.

*** *Политика*, 28. јануар 1987.

* СТАЉИН, Москва 1929, стр. 161.

на. Њему су се неосновано приписивале заслуге за разбијање Дењкина, а неуспех у пољском походу сваљиван је на Камењева и Тухачевског, итд. Култ личности Стаљина добио је 1933. карактер званичног политичког курса, који су морали следити сви без обзира што су мислили о Стаљину и његовој политичкој пракси, укључујући ту и „опозицију“ — Зиновјев, Камењев, Бухарин, Радек. Они су у брошури штампаној у 225 хиљада примерака, уз признање својих грешака величали „великог вођу трудбеника целог света“, „далековидог друга Стаљина“ који „оличава цело историјско искуство Партије“.

Уследили су још хипертрофиранији епитети: „генијални“, „најгенијалнији“, „велики“, „највећи“, „најмудрији међу мудрима“, „свезнајући“ и „сведидећи“, уз свако помињање имена Стаљина. У редовима „верника“ почело се страховати за судбину човечанства уколико наука не открије „лек вечности“.

Седамнаести конгрес КП СС био је прожет хвалоспевима до те мере као да се хтело рећи да је СССР за сва своја достигнућа обавезан и захвалан Стаљину.

Директива је била „у раду се руководити поставкама у реферату друга Стаљина“, док је илегално озбиљно рађено да се на место Стаљина за генералног секретара изабере Киров, који је то одбио. А Киров је добио само три гласа против, а Стаљин 270.

Камењев је критиковао ову култовску оријентацију, рекавши да се Партијом не може руководити скандирањем... А френетички аплаузи, скандирање и често устајање у част „вође“ постала је важна карактеристика Конгреса комунистичких партија и седница парламената социјалистичких држава.

Будући да би објективна, научна, критичка анализа открила недостатке „стаљинског руководства“ у индустријализацији и колективизацији, било је, по мишљењу Стаљина и његових истомишљеника и обожавалица, најједноставније одбацити научни критички метод посматрања и заменити га методом хвалоспева који у клици гуши сваку, а посебно стваралачку критику.

Тако у основи култа Стаљинове личности нису уткана само права достигнућа совјетског друштва у целини него и прикривање субјективних погрешака, промашаја и неуспеха, прекршаја — једном речју, поред истина, полуистина и праве лажи. А о лажима се није могло говорити јер је све покривао Стаљин уздигнут изнад Партије, изнад Устава и закона, као мит, култ који не подлеже ничијој ни критици ни контроли.

Култотворци и култоноски су у потпуности уважавали и уважавају ону Тургењевљеву: „Када чиниш подлост, вичи гласније од свих о нискости управо тих поступака које чиниш“.

А и Макијавелијев наук:

„Кнез се мора посебно побринути да из његових уста не изађе ни једна реч неиспуњена врлинама, како би они који га слушају и гледају рекли да је кнез — сама побожност, верност, човечност, искреност, религија...“

Носиоци и тумачи култовске идеологије — власти самовоље — у пропаганди пренаглашено говоре о љубави култовца према људи-

ма, о борби воће за срећу свих угњетених, за заштиту слободе и једнакости, док се антинародна суштина те власти испољава у спречавању критике „вођа“, учешће народа у решавању политичких и друштвених проблема, односно у пасивизацији народних маса и захтевању дисциплине и беспоговорне, поданичке послушности не само врховној него и свакој власти.

Њеног носиоца „човека нарочитог кова“ — није дозвољено победити ни у другарско-пријатељској партији шаха!

Он сам зна све, чак и у фази приближавања власти! Нешколочани радник олако се прихвата не само друштвено-политичких послова него и предавања из астрономије?!

Овај тупоглави поглед на свет и политичка пракса произашла из њега, прожели су у ери стаљинизма преко Комунистичке интернационале (КИ) цео међународни раднички покрет, где су по узору на Стаљина, борци против троцкизма почели гајити култове својих личности. Неки ће (Ракоши...) своје право штеточинско лице испољити тек кад се докопају власти, освојене жртвама и напорима антифашистички и револуционарно оријентисаних широких народних маса.

Јосиф Цугашвили — Стаљин не само да није спречавао стварање култа своје личности, него је то и сам лично подстицао.

У разговору с немачким писцем Фојхтвангером о стварању култа сопствене личности, Стаљин је цинично вребао оне који су истицали његове огромне портрете с брковима. Онравдавао је то тиме што једни „заузети многим пословима, нису могли развити добар укус“, а други који су „касно признали постојећи режим желе да докажу своју приврженост“.*

Недошколовани богослов, Стаљин је у својој практичној делатности оживотворио неке поставке „богоградитеља“ који су тежили да створе бога „из колективне моћи човечанства“, и који су проповедали нову „социјалистичку“ религију „без бога“. Присталице овог религиозно-филозофског правца — насталог после пораза руске револуције 1905. године — проглашавали су научни социјализам за најрелигиознију од свих религија и предлагали да се, — имајући у виду ниво свести заосталог дела народних маса, то јест њихов наводни примитивизам — овима марксизам даје у религиозној форми. Познато је да је Лењин жестоко нападао ову „поповштину“, „богатражитеља“ и „богоградитеља“. Он је свој став у овој ствари изразио у њему својственом мудрој дијалектичком обрту, рекавши: „Ако радник каже да је социјализам религија, онда то значи да је он своју религију заменио социјализмом, а ако образован човек каже да је социјализам религија, то значи да је он свој социјализам заменио религијом“.

Цугашвили—Стаљин, међутим, не само да није нападао „боготражитеље“ који су тежили да створе „социјалистичку религију“ без бога, него их је поправио утолико што је настојао да створи такву социјалистичку религију на челу са богом — Стаљином. А тај свемоћни, свезнајући и свеблаги бог је као основу социјалис-

* Leon Teuchtvanger, Москва, 1937, стр. 51—52.

тичких продукционих друштвених односа наметнуо следеће поставке: саслушати-извршити-известити... човек је обичан „шрафић“, подложен само матрици.

При тражењу објашњења овог друштвеног феномена, у свест навиру неке чињенице светско-историјског значаја.

— Суштину свих религија чини учење о свемогућем богу — извору сваке духовне и световне власти и о његовим намесницима на земљи, — црквеној хијерархији.

— Све светске религије — будизам, јудеизам, хришћанство, ислам — биле су у почетку неке јеретичке, прогоњене религиозне идеологије које су током времена постајале државне религије, савезник постојећег друштвено-економског поретка и политичког режима, његов важан ослонац, тиме што редовно народу и неразумљивим и разумљивим језиком, говоре да треба слушати власт, јер је од бога;

— Хришћанство из катакомби излази на историјску позорницу као важан фактор у робовласничкој епоси;

— Оно по велелепним црквама и манастирима столећима брани феудални експлоататорски поредак, заједно с феудалцима, јер је црква најмоћнији феудалац;

— Оно се после пропасти феудализма трансформише и испољава и у капиталистичкој епоси као проповедник-заштитник експлоататорског буржоаско-капиталистичког поретка на страни експлоататора радничке класе — на страни капиталиста;

— Екуменски католички концил 1962. године који је прокламовао дијалог с атеистима-комунистима, има призивак светско-историјског догађаја. Он говори са своје стране о изгледу скоре победе социјалистичко-комунистичког поретка и о оцени католичанства да је дошло време да се оно прилагоди и овој епоси и о нади да можда постане савезник и бранилац нове комунистичке умерене „разумне“ власти, као што је то била феудална и буржоаско-капиталистичка.

Стаљинизам је, својом бирократско-статистичком и религиозном идеологијом деифицираног култа личности, отворно добре перспективе таквог развитка и старе улоге религија у новом социјалистичко-комунистичком друштву.

Јер тајна „вечигости“ свих „светих књига“ је у њиховом различитом читању у разним друштвено-политичким условима.

Култ личности, то јест култизам, се — волунтаристичком деспотском апсолутизацијом идеологије и политике — представио као грубо гушење било каквог права народа и демократије, као негација слободе, негација слободног стваралачког духа, основних људских вредности, бездушно уништавање људи у име неке мистичне, магијске будућности, као што је то радила Инквизиција у интересу оног „небеског царства“.

Обожавање личности лишава друштвене, политичке и државне организације и народ могућности, права и обавеза да контролишу рад руководећих људи и унапред оправдава све што долази од њих и што је повезано с њиховим именом. Харизматски Култизам ствара тенденцију да се комунистичке партије канонизују као црквене организације са хијерархијом на челу са својим непогрешивим „папом“.

Појављују се и намећу народу елементи религиозне психологије у виду илузија, аутосугестија, неспособности критичке оцене ситуације, фанатичке нетрпељивости према неистомишљеницима, претеране стандардизације, итд.

Служба социјализму-комунизму карактерише се, у тој атмосфери, као служба „вођама“, који, etgo, нису обавезни да служе људима, него ови — људи поданици — „вођама“.

Цриви револуционари прометејски оваплоћују у себи и својим разумом и осећањима све духовно наследство које покреће човечанство ка бољем и савршенијем и осветљавају путеве у будућност. Култотворци и култоносни — лажни револуционари, „сапутници“, незадовољници својим ранијим друштвеним положајем желе да се добро намире. Они се односе према људима као лажни научник према огледним кунићем. Разлика је, каже Рој Медведов, само у томе што такав „научник“ бескорисно мучи животиње искључиво из незнања, а лажни револуционар својим „огледима“ мучи народ од из незнања и из рђавих намера.

Ти хладни, бездушни властољупци и честољупци — за које су људи објекти њихових свакојаквих експеримената, а друштвене и политичке организације средство за постизање неограничене власти — стерилизују снагу револуционарних идеја, док њих њихова диригована пропаганда приказује као јединствене, приступачне крајње хумане људе. Све добро долази од њих а све зло од неких мрачних сила од којих они наводно, бране народ. Они деле похвале, укорје и мериторне оцене о свему. Њихов осмех или мрки поглед има судбоносни значај. Они кроје политички и систем власти само по својој вољи и укусу.

Створивши себи богове, људи нису у могућности да контролишу њихове поступке нити да подижу руку на њих.

Па ипак, упркос остављеним штампаним „делима“ и пробраној и фалсификованој архиви — бројним споменицима својој величини, ти „богови“ не улазе у трајне спискове твораца историје јер историја не може скривати истину ако жели остати наука.

Завођење монизма и стварање повратне спреге етатистичког бирократизма и Стаљиновог деифицираног култа спроведено је као тихи државни удари уз огромна насиља над совјетским људима у атмосфери „јачања класне борбе“ и наводног множења „непријатеља народа“. Не постоје поуздани подаци о броју измешаних жртава: стварних противника совјетске власти и политичке, интелектуалне, војне елите и сељачких маса оданих социјализму-комунизму, али незадовољних насиљем. О њима говоре појединачне чињенице: 80 одсто ухапшених чланова ЦК изабраних на 17. конгресу; 90 одсто ликвидираних руководилаца совјетских република, синдиката и омладине; ликвидација скоро целокупног руководиоца кадра Совјетске армије непосредно пред почетак фашистичке најезде; хапшење таквих научних капацитета као што је физичар Ландау, конструктори авиона Тупољев, Јаковљев, творац ракете Корољов, историчар Тарле.

Губици совјетског друштва у психопатолошким боготворачким репресалијама против невиних људи већи су од укупних губитака

за време илегалне борбе, у три револуције и пет година грађанског рата! Невидена је то људска трагедија достојна свачијег поштовања.

Дуготрајан је, као што се показало и показује, процес преодолевања идеолошких, политичких и моралних наслага стаљинизма — својеврсног контрареволуционарног, бонапартистичког удара, преврата изведеног под револуционарним паролама заштите револуције и социјализма-комунизма, а објективно усмереног против њих. Иако тај удар није уништио тековине револуције, он им је нанео огромну штету, укочивши прогресивни историјски ход.

Преодолевање и залечивање тешких рана и надокнађивање људских и материјалних губитака, изазваних стаљинистичких култовским терором, биће у историји записано у ред великих подвига народа СССР-а, попут: савладавање Наполеонове најезде 1812, интервенционистичке 1918—20. и немачко-фашистичке 1941—45. године.

Логично се намеће питање чиме се објашњава појављивање култа личности — харизматског култизма — својеврсне варијанте религиозне власти — у условима изградње социјалистичко-комунистичког друштва под руководством комунистичких партија које одбацују доктрину „хероја“ и „гомиле“ и зашто није спречено настајање појаве самоволе не само као личног својства „вође“, него својства власти у целини.

За одговор је нужно научно изучавање врло сложених процеса који прате изградњу новог света у прелазном периоду, посебно у неразвијеним земљама.

Ово, човечанству нужно изучавање, умногоме спречава авет култизма који се одражава на харизматско-пророчанском тумачењу друштвених појава и библијском читању изабраних цитата дела творца марксизма-лењинизма и социјалистичких „вођа“ и „учитеља“.

Ту на првом месту треба истаћи:

— организовану моћну пропаганду култотвораца и култоносаца, прожету револуционарним фразама усмереним на доказивање да све добро долази од „вође“;

— малограђанштину и низак политички ниво маса које после револуционарног преврата осећају потребу да имају сигурну гаранцију за очување револуционарних тековина, па је стварају и у виду приписивања натприродне моћи својим „херојима“ који су извели револуцију;

— понос народних маса својим револуционарним делом и захвалност људима које су изузетно допринели томе делу.

За народне масе понесене огромним ентузијазмом ти људи представљају оваплоћење свих људских вредности, иако историјско искуство учи да се многи из ове категорије људи нису током остваривања револуционарних циљева показали достојни таквих поверења и поштовања народних маса.

Култизам се не ослања само на силу, него и на вешту демагогију и фалсификате, чиме стиче поверење народних маса које шапатом изговарају име „вође“ — култа, гајећи према њему слепу послушност и поданичку свест.

Култизам тежи да талмудским, јеванђелским и куранским читањем цитата претвори комунистичку партију у својеврсну, ново-времену црквену организацију и наметне религиозни вид свести: конформизам, једнообразност, стандардизовано владање и мишљење.

Уместо служења социјалистичко-комунистичком друштву, намеће се служење култу личности од кога се очекују награде и признања. Култу личности-демијургу се приписује све добро што се уради и постигне, а све рђаво везује се за неке недефинисане и дефинисане зле силе против којих главну борбу опет води култ-спаситељ.

„Живео Стаљин“, узвикивали су многи — имајући пред очима божанство — чак и када су их невине изводили на страстишта!

Отпор култу личности, као нечем назадном, уништава, разуме се, страх за сопствени живот, али изазива и страх од последица антикултовског става и деловања, од последица ремећења укорењеног сазнања код многих да је митски, магијски култовски поредак нужан и једино могући поредак ствари.

Јер кад се једном створи бог — творац и спаситељ, у његове се поступке не сме сумњати, они се не могу контролисати, нити им се сме супродстављати.

Настајање култа личности („социјалистичког“ култизма) често се доводи у везу с појмом „диктатура пролетаријата“, при чему се појам ове диктатуре — дефинисане као привремена класна владавина радничке класе, пандан класној владавини буржоазије — повистовећује с појмом личне диктатуре шефа социјалистичке државе (диктатуром демијурга), наводно нужног носиоца неограничених, надљудских права. А историја показује да је буржоазија своју класну „диктатуру“, тј. политику у интересу своје класе спроводила и демократским методама и формама.

Ово изрођавање прогресивног, револуционарног у реакционарно, контрареволуционарно, одвијало се уз оштре идеолошко-политичке сукобе и страдања многих револуционара, појединачно и групно, док се у међународном радничком покрету и социјалистичким земљама није учврстио курс идеолошко-политичког монопола и личних диктатура, које онда није било могуће ограничавати ни обарати. То значи да прерастање „вођа“ револуције у демијурге — творце и спаситеље — није објективна нужност и законитост, него да то зависи од односа унутар субјективних снага у конкретной историјској ситуацији и од личних особина и погледа на свет самих „вођа“.

Корене бирократског деспотизма и харизматског култизма сажетих у појму стаљинизма треба, разуме се, потражити у карактеру власништва над средствима за производњу, посебно у „азијском начину производње“.

Маркс је модел „азијски начин производње“ окарактерисао следећим елементима:

I Својеврсни прастари етатизам у коме је власник земље поглавар световне, а често и духовне власти — цар, султан. Он додељује само активно служећим људима земљу — на уживање, тако

да је функција, служба извор привременог власништва-корисништва и повластица, за разлику од германског типа феудализма у коме је обрнуто — баштинско наследно, власништво над феудом извор јавних функција.

Владари не само да су у начелу сачували врховно право на земљу већ су се, у пракси, стално користили њиме. Тако у Халдеји, по зборнику закона, познатом под именом Хамурабијев законик, служећи човек добија од државе кућу с окућницом, комад оранице и волове за њену обраду. Та имовина је представљала нешто као његово добро, које је остајало њему само дотле док је вршио своју службу. Члан 30. поменутог законика каже да се „имацац лишава земље ако не врши службу током три године“.* Неки социолози и економисти (Витфогел и др.) привилеговане станове и аутомобиле, продавнице и одмаралишта затвореног типа (који номинални распон просечних и функционерских плата у етатистичко-бирокуратском систему 1:5, трансформишу у 1:50 па и 1:100!) упоређују са, у Хамурабијевом законнику поменутом окућницом, воловима и плугом. И једно и друго у оба случаја намеће борбу за функцију, положај и поданичку послушност не само из емотивних, него првенствено из економских разлога. А кратковида тупава памет социјалистичког бирократе не сагледава ни после дугогодишњег искуства да етатистичко-бирокуратске функционерске привилегије доносе поред предности на власти и бројне незгоде личне и фамилијарне после напуштања власти, за чије се задржавање због тога грчевито бори и тиме спречава нормална смена генерација и селекција људи.

II Неограничена деспотска власт и божански култ личности и власти, базиране на неограниченом власништву над земљом и системима за наводњавање као битним елементима производње.

Супституција народа једном партијом с монополитичким прерогативима у идеолошкој, политичкој и економској сфери, а затим партије с њеним централним комитетом, те шефом тога ЦК, у условима национализованих свих средстава за производњу, логично мора породити етатистичко-бирокуратски систем власти — деспотизам и култ личности у виду повратне спреге и скупљу врховну власт од било које краљевске или царске.

Управо због тога тај етатистичко-бирокуратски, деспотски стаљинистички систем — који не олакшава него отежава кретање у правцу комунистичког друштва без експлоатације и доминације у земљама „реалног социјализма“ — није се могао укоренити у Западној Европи — саживелој с њеном специфичном корелацијом власништва и функција и демократским схватањима друштвених односа. На њеној периферији — у Југославији — појавио се нови самоуправно демократски модел социјализма (као резултат отпора стаљинизму), а у њеном средишту теорија е в р о к о м у н и з м а.

У том светлу пажњу привлачи и својеврсна дискусија Лењина и Плеханова о национализацији у којој је Плеханов уочавао опасност коју она као могућност носи у себи.

* Г. В. Плеханов, ИСТОРИЈА РУСКЕ ДРУШТВЕНЕ МИСЛИ, I, „Веселин Маслеша“, Сарајево 1974, стр. 83.

Крајњи циљ социјалистичке револуције је, као што се зна — уништење експлоатације човека од стране човека и хармоничан развитак човекове личности, изградња комунистичког друштва, тј. друштва без класа, нација, вера и антагонизма њима својствених, узрока ратова. Тај процес је временско-просторни континуум великих и дуготрајних осцилација. Освајање власти од стране комунистичких партија доноси две могућности при остваривању тога прокламованог циља — социјалистичко-демократско друштвено уређење или бирократско-деспотско изрођавање. Имајући то у виду, Плеханов је упозоравао да ако народ дође на власт у неразвијеним земљама, у незрелим социјалистичким условима, револуција може довести до политичког извитоперивања попут оних у древним кинеским и перуанским империјама, тј. до обнављања царског деспотизма на комунистичком ослонцу.

Ово говори против детерминистичко-фаталистичког тумачења настанка стаљинистичког деспотизма, по коме је овај политички систем био после Октобарске револуције једина алтернатива, а деспотско насиље у условима социјалистичке револуције у неразвијеној земљи и објективне нужности. Субјективни фактор имао је ту, како то показују научне анализе, довољно простора за деловање. Јер баш ту, у неразвијеној земљи, нужно је свесно и добровољно ангажовање маса, а култизам и духовно и административно насиље народне масе и њихове организације пасивизира.

Социјализам не мора да рађа самовољу, безакоње, насиље, деспотизам. Међутим, социјализам сам по себи не гарантује ни друштвени развитак без безакоња и злоупотребе власти. Али, социјализам као прелазни период, самим актом социјалистичке револуције, уз све своје субјективне и објективне слабости и тешкоће, представља за неразвијене и зависне земље — у којима се капитализам-империјализам представио као експлоататор и угњетач, велики прогресивни корак у правцу комунистичког, то јест друштва без експлоатације и доминације.

За економски и политички развијена друштва у којима се капитализам-империјализам показао и у добром светлу, корак напред може представљати само развијени социјализам-комунизам, то јест нова економска и политичка организација која својом производношћу, економичношћу и демократизмом надмашује достигнућа капиталистичке епохе.

Неограничена култовско-деспотска власт у рукама властољубаца и честољубаца може уздизањем каријериста, поданика и полтрона и притискивањем слободоумно-мислећих људи, карактерно искварити и многе добре људе, привремено или трајно их скренути с правог пута и успорити друштвени развитак. Зато је за потпуније сагледавање улоге друштвених субјеката нужно и изучавање психологије власти и психологије руковођења у његовом нормалиом и болесном виду.

А. М. Горки је о томе говорио пред групом писаца 1934. године, а у атмосфери интензивног стварања култа личности Ј. В. Стаљин.

„... Вође су нужне као руководиоци који знају боље кратки пут ка циљу који је поставио народ... Народ у име народа, а не

личности воће у име личног циља!... Воћ радних људи — увек је образац високог моралног пожртвовања. Усудим се да тврдим да важно обележје народног воће представља његова скромност, избегавање фразе и позе. А лажном воћи много се допадају почести и кађења. Висина га опија, он губи остатке разума као Питија... То је сложена појава, али неоспорно је да је лидерство болест психе када се индивидуализам шири као сарком, трујући и кварећи свест. Код оболелог од лидерства, лични елеменат хипертрофира, а колективни атрофира. Несумњиво, лидерство је хронична болест. Она је способна да прогресира. Обузети лидерством оболева од маније величине а за њом као црна сенка следи манија гоњења... Био човек и нема човека.“*

На бази изучавања психологије лидерства дошло се и до бројних средстава за лечење разних болести властодржаца, пре свега властољубља и честољубља. Међу лековима се истиче као најпоузданији слободни избори и регуларно смењивање људи на власти уместо подржавања „социјалистичког цезаризма“ и „бонапартизма“.

Владислав Гомулка, који је и сам био жртва стаљинистичког култизма, рекао је на VIII пленуму ЦК ПУРП, 20. октобра 1956. године о култу личности, између осталог:

„Култ личности се не може сводити само на личност Стаљина. Култ личности је одређени систем, који је владао у Совјетском Савезу а пренесен је и на све комунистичке партије и земље лагера социјализма... Суштина тога система састојала се у томе што је била створена хијерархијска лествица култова на челу са Стаљином... Носилац култа у све се разуме, он све зна, све решава... Он је најпаветнији човек независно од тога каквим знањем, способностима, каквим личним квалитетима располаже.

...Најгоре је кад власт, то јест право на култ, присвоји човек ограничен, тупави извршилац или болесни каријерист... У систему култа личности цела партија може самостално деловати само у оквирима потчињавања главном култу. Ономе који је покушао да прекорачи те оквире, претило је проклетство са стране његових другова.

Систем култа личности формира људске умове, пачин мишљења људи, руководећих и обичних. Тај систем гази демократске принципе и законитости. У том систему ломе се карактер и савест човека, газе људи, плују на њихову част. Клевете, лажи, лицемерје и провокације служе као оруђе остваривања власти, шири се страх и деморализација. На бази култа личности израстају појаве које нарушавају и бришћу најдубљи смисао народне власти“.*

Разуме се да одговорност за стварање култа личности лидера комунистичких партија и социјалистичких држава не пада само на култоносце и њихове околине, него и на целе комунистичке партије па и народе који су допустили да их нагризе оваква идејна и морална рђа, један од важних симптома велике друштвене болести.

* Цитирано према И. Шкопа, „Сем љет с Горким“, Москва 1964, стр. 249—250. Цитирано према Р. А. Медведов, К суду историји. Alfred A. Knopf, New York, 1974, стр. 740—741.

* Конгресни материјали стр. 31—41. Цитирано према Р. А. Медведов, С суду историји. Alfred A. Knopf, New York, 1974, стр. 1077,

Ова рђа-болест — може се спречавати и отклањати само заме-
ном догматско-харизматског, језуитско-схоластичког погледа на свет
научно-критичким методом изучавања друштвених појава. Јер ста-
љинизам-неостаљинизам у целини, а култизам напосе, представља
изванредну опасност и угрожавање прогресивних друштвених стрем-
љења.

На жалост, једна од најопаснијих претњи култа личности јесте
страх од самога култа, страх да се каже истина о њему, макар она
била и шокантна за народ, који на први поглед није, а у суштини
јесте, одговоран за сва друштвена збивања.

„Сваки народ достојан је својих управљача“, ценио је Маркс.

Народ раније или касније збацује тиране и деспоте, али на-
родне масе су и најјачи ослонац деспотизма.

Арапски мислилац и друштвени радник 19. века, Абд ар Рах-
ман ал Кавакиби, који је из близа посматрао однос народа према
деспотима азијског типа, написао је о томе, сем осталог:

„Прости људи су храна за деспота и његова снага; он влада
над њима и уз њихову помоћ угњетава друге; он их држи у роп-
ству, а они славе његову моћ, он их пљачка, а они га благосиљају
због тога што им је оставио живот. Он их понижава, а они славе
његову величину: он хушка једне на друге, а они се поносе њего-
вом политиком. И ако је деспот проћардао њихову имовину, они
кажу: он је дарезљив; ако убије, без подвргавања муканама, они
сматрају да је милостив; ако их тера у смртну опасност они му се
потчињавају, бојећи се казне; ако бивају прекоревани неки од њих,
који одбацују деспотизам, онда се људи боре с њима као с тира-
нима. Једном речју, прости народ се коље својим рукама у страху
који произлази из незнања. Ако се уништи незнање — ишчезнуће
страх и стање ће се изменити“.

„... Али деспоту се колена тресу само од страха пред науком
повезаном с реалним животом, какво је, на пример, теоријско
мишљење, рационалистичка филозофија, наука о правима народа,
грађанска политика, детаљно израчунавање историје, говорништво
и друге науке. Деспот се осети јадним при сваком сусрету с чове-
ком који зна више, него он, деспот. Зато он не трпи присуство
талентованог научника, а ако је присиљен да користи услуге науч-
ника — он бира бојажљивог ласкавца“.*

Један од израза саучесништва широких народних маса у кова-
њу своје зле судбине у условима деспотизма — посебно када је реч
о изградњи социјалистичко-комунистичког друштва у неразвијеној
земљи — састоји се управо у веровању у култ личности, метаниса-
њу њему у уверењу да ће он — култ — својом надљудском снагом
решити тешке проблеме савладавања историјске заосталости, па се
олако предаје култовској магијској демагогији живљења на висо-
кој ноzi и трошењу онога што није зарађено на рачун задуживања.
Томе се придружује и идеализовање радничке класе — чак и оне
новонастале у неразвијеној земљи, — као носиоца само добродин-

* Абд ар-Рахман ал Кавакиби, „Природа деспотизма и губељност параболенија“,
Москва 1964, стр. 24—26. Цитирано према Р. А. Медведев, К СВДУ ИСТОРИИ. Alfred A.
Knopf New York 1974, стр. 837, 851, 1003, 1004.

става, средине наводно ослобођене својих класних и малограђанских ограничениости и себичности, као и пасивно посматрање или подржавање прогона група и појединаца који се опиру друштвеним и политичким и моралним пороцима власти.

При изучавању појаве култа личности — култизма и његовог места и улоге у прелазном периоду из капиталистичке у комунистичку епоху, појављују се различита гледишта и оцене зависно од погледа на свет и политичких опредељења. Догматици, култотворци и култоносни — у складу са својом доктрином приписивања целокупног стваралаштва народа култу, а промашаја и грешака другима — истичу у славу култа индустријализацију и добијени антифашистички рат. По њима, култ је научио неписмене да пишу, техничаре да рукују машинама а ратаре плугом, научнике да откривају тајне природе и друштва, мајке да воле своју децу... Сунце да греје земљу...

Узалуд се њима указује да фарса култа или уображеност у своју надљудску божанску моћ (хибрис) говори о психолошкој поремећености личности и да ненормални људи не могу успешно руководити нормалним. Они не желе да виде и методолошку грешку која се састоји у томе да се упоређују разнородне величине: квинтесенција *укупних достигнућа*, као симбол само победа и успеха, ставља се на тас култа, а његови лични *неуспеси* на тас народа (као да се упоређују рецимо челик и глина; јабукe и крушке). А требало би да се упоређују лични успеси вођа у односу на целокупне успехе и њихови недостаци у односу на целокупне недостатке, или лични успеси и лични недостаци у тежњи да се покаже колико су руководећи људи у делокругу свога рада допринели општим успесима или неуспесима, колико су били мотор, а колико кочница — шта је друштвено духовно и материјално добро, а шта њихово лично. Јер добра војска може побеђивати и под рђавом командом!

Другу категорију аналитичара стаљинизма, култизма сачињавају присталице „одмеравања“ који и критикују и оправдавају. Милован Билас говори о култовском бирократизму као најјциничнијем деспотизму, али и о великом делу које се наводно није могло остварити другим методом сем насиљем. И. Ј. Дојчер истиче грандиозне успехе Стаљина као највећег реформатора свих времена и његову наводну бојазан од бирократске класе. Кинези који су за време „Културне револуције“ избацили пароле „ватру по штабовима“, „збацили оне који стоје на власти а иду капиталистичким путем“ одмеравали су Стаљинове успехе и неуспехе, позитивно и негативно у бројчаном односу 70:30 или 60:40.

А познате су антистаљинистичке алтернативе: демократски немонополистички, плуралистички курс који је В. И. Лењин наговештавао пре Октобарске револуције; инсистирање на принципу добровољности у колективизацији села; ИЕП-овски курс уважавања економских законитости и робно-новчане привреде као дуготрајни процес; нови модели социјалистичког друштва — самоуправно-демократски, еврокомунизам, социјализам француских и италијанских боја...

Зато се бирократско-култовска стаљинистичка пракса у СССР-у и међународном радничком комунистичком покрету (укључујући героризам, сурово насиље, бонапартизам „социјалистички цезаризам“) не може карактерисати детерминистички, фаталистички, то јест као објективна, неизбежна нужност, а безбројне велике грешке идеолошке, политичке и економске природе посматрати као неизбежни нуспроизвод, наличје грандиозних успеха постигнутих на путу у комунистичку епоху.

Дело остаје, а жртве се заборављају! Није важно што је бирократско-култовски пут био изузетно тежак, дуг, скуп — кажу. Испада да су за неку само замишљену будућност, „небеско царство“ биле објективно нужне реалне милионске жртве, што имплицитно значи да је насиље иманентно социјалистичком друштву.

А могло се, и може се, ићи и краћим и безболнијим путем од култовског који је један од најтежих, најдужих и најскупљих.

Антикомунисти не одвајају стаљинистичко култовско насиље од Лењинизма, програма, метода комунистичких партија у изградњи социјалистичко-комунистичког друштва и експлицитно тврде да је насиље иманентна суштинска особеност и теорије и праксе тога друштва, па то људе масовно одбија од њега.

Социјализму, начелно, нису својствени насиље, безакоње и самовоља као трајно суштинско својство али његовој бирократско-култовској варијанти јесу. Социјалистички друштвени поредак, међутим, није, као ни било који други — сам по себи гаранција против насиља, безакоња и самовоље, као карактеристичних црта власти.

Тај проблем најпотпуније осветљава историјско-материјалистички приступ који захтева конкретност и објективну оцену рада сваког руководећег органа и појединца са становишта убрзавања или успоравања прогресивног кретања, олакшавања оног несвесног доприноса народних маса у процесу њихове борбе за егзистенцију. Укупан збир напора, зноја а у рату и крви масе људи основа је великих дела остварених и у условима владања култа личности — култизма и савладавања последица његовог насиља. Чињеница да је много постигнуто у условима култа личности и вере у њега услед необавештености и историјских фалсификата не говори да је он и само он заслужан за то и да су култовски методи насиља и тероризма нужни атрибут социјалистичке изградње.

Култизам не извире из материјалистичке, комунистичке филозофије. И он и његова лична деспотска власт, волунтаризам као занемаривање реалних чињеница, оперисање илузијама — у противречности су са социјалистичком материјалистичком теоријом и демократизмом. Они не могу затрти природу, суштину социјалистичко-комунистичког учења, али могу произвести озбиљна изробавања у теорији и пракси социјалистичко-комунистичке изградње. Али ни то није мала него веома озбиљна друштвена болест.

Оправдање култа личности — култизма и бирократског деспотизма повезаног с њим — случајним грешкама значи бити против истине и правде, против будућности.

А овај закључак је очевидан кад се има у виду да се култ личности — култизам синтетички може свести на:

1) Издизање личности, револуционарних вођа изнад закона и устава, на својеврсни државни удар „одозго“ изведен под револуционарним паролама заштите револуције и социјализма — комунизма, а у суштини усмерен против њих. Самовољу не као лично својство него као важну карактерну особину власти;

2) Недозвољавање постојања било каквих независних политичких организација које би гарантовале народу демократска права и стварну контролу власти. Игнорисање воље и стремљења свих категорија људи, свођење гаранције њихових грађанских права па и живота не на законе и устав него на лична својства, ничим ограниченог култа;

3) Злоупотребу — у атмосфери догматско религиозне мистификације идеологије, политике, партије и бирократске државе — демократских институција као магичне формуле, средства и форме за цинично прикривање самовлашћа култа личности као монополистичког, правоверног тумача догми, за негацију демократије и слободе, слободног духовног стваралаштва и људских вредности;

4) Систематско, бездушно прогањање, потискивање и уништавање поштених, способних, високостручних, политички и морално невиних, својој земљи оданих људи, не због противљења социјалистичко-комунистичким прогресивним стремљењима него због залагања за њих и уздизање незналица, неспособних, непоштених, полтрона и удворица све у интересу личне култовске фибрисовске грандиозности и грандоманије.

То нису ни у једном друштвеном поретку, па ни у социјалистичком, објективно нужне појаве ни појединачне погрешке него нечовечна злодела, политички злочини који су увек доносили и наносили народу штету, па као такви морају бити осуђени — због будућности.

Савладавање идеологије и праксе култа личности — култизма — своди се на преболевање тешке и опасне друштвене болести, а то савладавање захтева дијагнозу, терапију и рехабилитацију...